מנורת המאור — הלכות תשובה

הלכות תשובה

על כל עבירה ועבירה שחיבר הרב ר' אליעזר בן רבינו הרב ר' יהודה החסיד. כי יש אדם שתקפו יצרו לחטוא, והנה בוש לבוא לפני חכם לשאול ממנו במה יתכפר, על כן יעיין בזה וימצא במה יתכפר. ושבעה דברים קדמו לעולם תורה, תשובה, גן עדן, כסא הכבוד, בית המקדש, ושמו של משיח, וגיהנם. גן עדן מימינו, כסא הכבוד משמאלו, והתשובה בין גן עדן לגיהנם. זכה נכנס לגן עדן, לא זכה נכנס לגיהנם. שלשה ענייני עבירות הם, עשה ולא תעשה, וחייבי מיתות ומיתות ב"ד, והג' חלול השם. וארבעה ענייני תשובה, תשובת הגדר, תשובת המשקל, תשובת הכתו', תשובת הבאה. אם חטא אדם באשה או בנגיבה או בדבר אחר, ובאתה לידו אותה האשה או אותו דבר שחטא בו והיה יכול לחטוא כבראשונה, ונמנע ואינו חוטא, זו היא תשובה גמורה. ויודה ויתחרט, ולזה נאמר ושב ורפא לו. ואם השיאו לבו ובא על הפנויה בתולה או אלמנה, כדרכה ושלא כדרכה, חטא, שאין אשה שלא תראה דם נדה, והרי היא נדה ולא טבלה, והיא בכרת. ועוד שמא באו אנשים הרבה עליה ותלד מהם ונמצא אב נושא בתו ואח נושא אחותו.

תשובת הבאה. אם באת אשה זו לידו והיא מרוצה לו בביאה, והוא בחזוק תאותו, וכבש יצרו מלבא עליה או אל אשה אחרת שהיתה נשמעת לו, הרי זו תשובה גמורה, ונקראת תשובת הבאה, לפי שבאה לידו התשובה.

תשובת הגדר. לא יראה שחוק נשים, ואפי' באשתו נדה, ולא יביט בה בעוד שלא טבלה, ולא ירחץ ולא יאכל דבר חם ולא דבר המביא לידי תאוה. ולא יראה בהמה חיה ועוף כשנזקקין זה לזה.

תשובת המשקל. שיצטער כפי ההנאה שנהנה בה בחיבוק בדביקה בנשיקה בביאה בהעראה. יש לו להצטער בדאגת לב ובתענית ארבעים יום, ולא יאכל בשר ולא ישתה יין בליל התעניות ולא בלילה לאחר תעניתו, ומצטער בשכיבה יום ולילה, כפי הנאתו שנהנה בה. וזו היא תשובת המשקל, שהוא בד בבד, הצער כנגד ההנאה.

תשובת הכתוב. דכתי' (ויקרא ה, א) ונשא עונו. כיצד, הנה הוא חייב כרת בביאתו על נדה. על כן ישכב על הארץ או על דף, וילבש שחורים וילקה בצנעא, ויתענה ארבעים יום, ובכל יום יתודה שלשה פעמים, ולא ילך בשחוק. אם חטא בנערה מאורשה או באשת איש או באחת מן העריות שיש בהן מיתת בית דין, בין בביאה בין ההעראה, כדרכה ובין שלא כדרכה, צריך תשובה גדולה.

תשובת הבאה. אם באת אותה אשה לידו או אחרת, ומונע תאותו ממנה ויעשה חרטה, זו היא עיקר התשובה.

תשובת הגדר. יגדור עצמו מלראות בנשים ותכשיטיהן, ואפי' אינן עליהן. ולא יראה שחוק נשים ובתולות ולא ישמע קול ניגון. ולא ישמע שום דבר חשק תאוה. ולא יקרוץ בעיניו ולא ירמוז לשום אשה. ולא יתיחד עם הנשים.

תשובת המשקל. ישקול צערו כנגד מה שנהנה, ושנה תמימה לא יאכל בשר ולא ישתה יין אלא בשבת ויום טוב ופורים. לא יאכל לחם חם ולא ירחץ כי אם ביום טוב מעט. ולא ילך למקום שמחה אלא לשמוע ברכות חתנים. וילקה בכל יום, וישכב על הארץ או על דף בלא כר וכסת, ובשבת ויום טוב ישכב על התבן והקש וכר בראשו, וחיי צער יחיה וילבש שק על בשרו, ולא ידבר מענין תאוה וענין אהבה כלל.

תשובת הכתוב. יחשוב כי [בא] על אשת איש, שהוא במיתה. ולכך יסבול דין קשה. ישב בקרח ובשלג בכל יום ויום שעה אחת, ובימות החמה לפני זבובים ולפני נמלים ולפני דבורים. ויתודה בכל יום בבכי ואנחה. לפי שאסרה על בעלה. ואם אנסה לא אסרה. לכך ילקה ויתענה ארבעים יום רצופים, וישכב על הארץ, ולא ירחץ, ולא יתענג בשום תענוג ולא במין ממיני ההנאה.

מי שבעל בת אל נכר יתענה וילקה ארבעים יום, ולא ירחץ, ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ארבעים יום. וכן הבא על שפחה כנענית, יתענה ארבעים יום, ולא ירחץ, ויתענה עוד שני וחמישי, ויטהר.

הרובע בהמה חיה ועוף, לא יאכל בשר ולא ישתה יין, ויתענה ארבעים יום, ויתרחק מן התאוות, ולא יסתכל בבהמה וחיה כשנזקקין זה לזה.

המנשק נשים ומחבקן ומנשקן בלא תשמיש, יתענה שני וחמישי, ולא יעשה עוד, ויתרחק מכל ענייניהן. וכן אם נשק אשתו וחבקה קודם שטבלה, בלא שכיבה, יתענה כמה פעמים ויתודה. ומותר להתייחד עם אשתו נדה, ובלבד שלא יגע בה, ולא ידבר עמה תפלות, ולא יאכל ולא ישתה עמה בעוד שלא טבלה.

מי שהוציא שכבת זרע לבטלה, ביד או ברגל, יתענה ארבעים יום, כנגד יצירת הוולד, וישב במים בימות החורף, כדי צליית ביצה וגומעה. ולא יאכל בשר ולא ישתה יין כל אותן ארבעים יום, ולא יאכל כל מאכל חם, לבד משבתות וימים טובים. ולא ירחץ בשרו במים, אלא ראשו מעט פעמים, כל אותן ארבעים יום.

ההורג את רעהו ורצחו נפש, איש או אשה, קטון או גדול, ילך בגלות שלש שנים וילקה בכל עיר ועיר. וצריך שיאמר רוצח אני. ולא יאכל בשר, ולא ישתה יין, ולא יגלח ראש וזקנו, ולא יכבס בגדיו, ולא ירחץ. אך יחוף ראשו פעם אחת בחדש, ויקשור ידו אשר רצח בה בשלשלת בצוארו, וילך יחף, ויבכה על רציחתו, ויתענה כל יום עד שיעברו ימי גלותו. ואחר כך יתענה שנה אחת שני וחמישי, לבד מאותן שלש שנים שהתענה בכל יום. ולא יענה לשום אדם לעדות. ואם יחרפוהו ויקראוהו רוצח ישתוק, ובזה ירוחם. ובכל אותן הימים לא ילך בטיול שחוק. ובכל אותן שלש שנים ישכים לפני פתח בית הכנסת ויעברו עליו העוברים, אבל לא ירדפוהו. ויכבד לכל אדם ויתודה בכל יום ויום כל ימי חייו.

הכופר בעיקר ונשתמד, הרי עבר על כל התורה, וצריך להסיר עדיו מעליו, ויתאבל ויצטער חמש שנים לכל הפחות. ויתענה בכל יום ויום, וישפיל רוחו, ויתודה שלש פעמים בכל יום. ולא יאכל בשר ולא ישתה יין, ולא ירחץ אלא בשבת וימים טובים, ולא יחוף ראשו אלא פעם אחת בחדש. ולא ילך לשחוק, כי אם לנשואין בשעת ברכה. ויתרחק מע"ז ומהעבירה, ולא ישב אצל כומרים וגלחים, ולא במקום שמדברין מדבר מינות, ויתרחק מפתח ביתם ולא יהנה מהם. ומיד כשישוב לדת ישראל צריך לטבול בארבעים סאה, וכל ענין שחטא ישוב אל לבו, ויצטער כנגד חטאו. כי כפר בעיקר, וחלל שבתות, ובעל נכריות, ועבר על כריתות ב"ד, ועשה ולא תעשה. ועל כן יסבול הצרות הקשים האלו, עד שימרקו עוונותיו וישוב אל השם וירחמהו. ואם יקראוהו משומד ישתוק והוא טוב לו.

הבא על אשתו נדה, יתענה ארבעים יום רצופים. וילקה בכל יום ויום בינו לבין עצמו, ולא יאכל כל אותן הימים מאכל חם, ויתודה בכל יום.

הבא על ערוה מחייבי כריתות, ישב בקרח כשיעור צליית ביצה וגומעה, ויתענה לא פחות מג' ימים ולא יותר ממ' יום. ובכל יום ויום יתודה עונו, בין יתענה בין לא יתענה, וישכב על הארץ, ויסיר ממנו כל מיני הנאות.

העובר על שבועה חמורה ככופר בעיקר, כי לא ינקהו השם. והחרם היא השבועה, וחרם רמ"ח, כמנין רמ"ח מצות עשה. והמועל באדם ובשבועה, ילקה כמה פעמים כל ימי חייו, ויתענה, ושק ואפר יציע ימים רבים, ויתענה. ויזהר שלא ישבע אפי' באמת ואפי' בכינוי, ולא בנשמת אבותיו, כי אם בחיי ראשו. אבל נשבעין לקיים המצות, ולא יאמר אחריו בשכמל"ו. ויהיה זהיר וזריז בעניית ברכות.

המדבר בבית הכנסת וחביריו משוררין ומקלסין להב"ה, עליו הכתו' אומר על כל שכני הרעים, כי הוא כהופך ערפו, ואומר מדוע באתי ואין איש. אלא ישב במורא וביראה וברתת ויחשוב כאלו שכינה כנגדו, שנא' (תהלים טז, ח) שויתי ה' לנגדי תמיד. ואם חטא בזה יתענה ארבעים יום, בין רצופים בין מופלגים, כנגד התורה שניתנה לארבעים יום.

המלשין את חבירו, הרי זה משניאו בעיני האדם, וממית אשתו ובניו. על כן צריך לפרוע כל מה שהפסיד בעבורו, ויבקש מחילה ממנו ברבים, וילקה יותר משנתים, ויתודה כל ימי חייו. ואם אין לו לשלם, ירבה עליו רעים ויבקש ממנו מחילה טרם ימות, ויצמצם ויפרע ליורשיו או לו טרם ימות. ויתודה וישוב.

הרכיל אין לו רפואה, כי ישלח ריב בין אנשים. אלא יבקש מהם מחילה, ויתענה הרבה ימים, וילקה כל ימי חייו, ויתעסק לעולם במצות ובעסק שלום.

גנב או גזל או לקח רבית, הרי עבר על לא תעשה. ותשובתו שישיב תחלה הגניבה או הגזל או הרבית ויבקש ממנו מחילה. ויתענה לפחות שנה תמימה, ויתודה בכל יום. ויזהר מלקבל פקדונות, ולא ירגיל ללכת על ממון חבירו, ויעשה גמילות חסדים בממונו ובגופו, ויתן משלו לעמילי התורה, ויזהר מכל מיני אבק רבית.

המכה את חבירו, או חבל בו, או צערו בממון או בדברים, אין לו רפואה עד שירצהו וימחול לו. וגדול אונאת דברים מאונאת ממון. והמרים ידו על חבירו, אע"פ שלא הכהו, נקרא רשע. ואע"פ שאין דנין דיני קנסות וחבולות בבבל, צריך להחזיק מעצמו הממון, ויבקש ממנו מחילה וכפרה.

המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. וצריך שיתענה כמה תעניות, וילקה ויתודה כל ימי חייו. ויזהר אדם באונאת אשתו, לפי שדמעתה מצויה. ודי לה לאשה בצער נדות וצער לידה וצער גידול בנים.

המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין. יבקש ממנו מחילה, וילקה ויתודה ארבעים יום.

המכנה שם לחבירו יבקש ממנו מחילה עד שימחול לו, וילקה ויתודה שלשים יום או יותר.

מי שבזה את חבירו שלא ברבים, צריך לבקש לו מחילה עד שלשה פעמים. ואם בזהו ברבים, יבקש לו מחילה במקום שבזהו ולפני מי שבזהו.

המוציא שם רע אין לו תשובה כי אם בתשובה גדולה.

חלול השם עון גדול מאד, ואין לו מחילה. ועיקר תשובתו שיודה פשעו ברבים, ויאמר לתלמידיו, אל תלמדו ממני, כי אני חטאתי ועויתי ופשעתי ומריתי וחללתי השם באולתי. ויתענה הרבה תעניות. ויתודה כל ימיו. וכל אותן ששנינו אין להם חלק לעולם הבא, דוקא בשלא עשו תשובה, אבל אם עשו תשובה יש להם חלק לעולם הבא. עד כאן הלכות תשובה.

למי אוי למי אבוי, למי שעזב ממון הרבה ליורשיו ומוליך עמו עניות הרבה לקבר. ומי הוא זה, הכונס ממון שלא כדין, ועליו הכתו' אומר, קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ואחריתו יהיה נבל. פי' קורא הוא ממין העופות, והוא גוזל את העופות ונוטל ביציהם ועושה אותן חמרים, כדמתרגמינן חמרים חמרים, דגורין דגורין. ולא ילד, שנוטל הביצים מן העופות ואינן שלו ולא ילדן ומחמם עליהם כסבור שיצאו האפרוחים ממינו, לאחר כך האפרוחים יוצאין ממין העופות שהטילו אותן הביצים, ואחר שגדלין פורחים והולכים להם למינם, וישאר הקורא לבדו אחר שטרח וחימם וגידל. כך העושה עושר לא במשפט, אלא מן הגזל ומן החמס, בחצי ימיו יעזבנו לאחרים וסופו להיות נבל, ר"ל עני. ובשעת פטירתו של אדם אין מלוין אותו לא כסף ולא זהב, אלא תשובה ומעשים טובים.

משל למה הדבר דומה, לאדם שהיו לו שלשה חבירים. האחד היה אוהב [אותו] עד מאד, והשני היה [אוהב] אותו אבל לא כראשון, והג' לא היה אוהב אותו ולא חושבו למאומה. פעם אחת שלח המלך לקרוא לאותו האיש בעל החבירים. ויבאו אליו עבדי המלך ויאמרו לו, כה אמר המלך, בוא אלי, אל תעמוד. מיד נפלה עליו חרדה מפחד המלך, והיה אומר, שמא הלשינוני הנרגנים ויהרגני כשאגיע אליו, אקרא לחבירי אהובי אשר בטחה בו נפשי, וילך עמי להליץ טובה בעדי עם המלך. הלך לחבירו הראשון שהיה אוהב אותו, וסיפר לו הענין, ובקש ממנו שילך עמו לדבר אל המלך. ולא אבה. הלך בפחי נפש. אמ', אלך אל החבר השני ואבקש ממנו ללכת עמי. הלך ובקש ממנו. אמ' לו, לפני המלך לא אכנס, אבל אלך עמך בדרך, וכשנגיע לחצר בית המלך אעזבך ואשוב לי. הלך לשלישי, שלא היה חושב אותו למאומה, וסיפר לו מה שאירע לו עם שני ריעיו. אמ' לו, אל תירא, אני אלך עמך, ואכנס אל המלך, ואליץ בעדך טובה, ואשתדל כל יכולתי עד אשר תנצל. מיד הלך עמו אל המלך, ולימד עליו זכות, והצילו מיד המלך. כך הוא האדם בעולם הזה. החבר הראשון שהיה אוהבו עד מאוד, הוא הממון, שהוא חביב על האדם יותר מכל דבר שבעולם, ויעזוב אותו בשעת פטירתו, ולא יוליך ממנו מאומה בידו, שנא' (תהלים מט, יח) כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו. והחבר השני, הם האחים והבנים והקרובים והחברים שמלוין לאדם עד הקבר, וכשקוברין אותו יפרדו מעליו ויעזבוהו, ואין בידם כח להצילו ולא לפדותו ממה שגזר עליו הב"ה, שנאמר (תהלים מט, ח) אח לא פדה יפדה איש. והחבר השלישי, שהליץ עליו טובה עם המלך ולימד עליו זכות, הם התשובה והמעשים הטובים והצדקות שהולכין עם האדם בשעת פטירתו להליץ טובה בעדו, שנא' (ישעיהו נח, ח) והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך. והמלך ששלח לקרוא אותו, הוא מלך מלכי המלכים הב"ה, שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד, ולא ינצל אדם מדינו כי אם בתשובה ומעשים טובים.

מי שחננו הב"ה ארבעה דברים טובים הללו, ארבעה דברים טובים אחרים דבוקים בהן. אלו הן. א' המעביר על מדותיו ומתפייס, הסליחה דבוקה במדה הטובה הזאת. כדגרסי' במ' ראש השנה אמ' רבא, כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, שנא' מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע, למי הוא נושא עון, למי שעובר על פשע. ב' התשובה, השראת שכינה דבוקה בה, שנא' (מלאכי ג, ז) שובו אלי ואשובה אליכם. ג' הצעקה, התשועה דבוקה בה, שנא' (תהלים קמה, יח) קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת, וכתי' (שמות כב, כו) והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. ד' התפלה, הקבלה דבוקה בה, שנא' (מלכים א ח, מב) והתפללו אליך אל הבית הזה ואתה תשמע השמים.